

Farsangi örökségek

Aki végigböngészi az UNESCO úgynevezett szellemi világörökség jegyzékét, érdekes következtetéseket vonhat le a farsang jelentőségéről. Az emberiség szellemi kulturális örökségének megőrzéséről szóló konvenció értelmében vezetett reprezentatív lajstrom jelenleg 166 tételből áll. Közülük kilencvenet „Az emberiség színhagyományozó és szellemi örökségének mesterművei listáról” emeltek át. Amennyiben csak a keresztény kultúrkör országainak világörökséggé tett hagyományait vesszük számba – s ezen belül is a társas programokat, eseményeket, rendezvényeket, ünnepeket – azt tapasztaljuk, hogy ezek több mint fele farsangi, illetve farsanghoz is kötődő.

A belgiumi binche-i, a bolíviai oruroi, a kolumbiai barranquillai s az ugyancsak kolumbiai (pastói) Negros y Blancos karneválok mellett, az óriások és sárkányok karneváli menete (Belgiumban, Franciaországban), a farsangi kolompos felvonulás a horvátországi Kastav környékén, valamint 2009-től a magyarországi – sokác hagyományokat őrző – télűző mohácsi busójárás szerepel a felmutatott értékek között. A brazilok baihai Recôncavo Samba de Rodá-ja is ide sorolható, hiszen a szamba és a szambaiskolák táncos felvonulása nélkül elképzelhetetlen lenne a világ talán leghíresebb utcai parádéja a „Sambadron”, ismertebb nevén a riói karnevál. Hasonló jogon számítható e körbe a jegyzékbe foglalt másik társas tánc, az argentin-uruguayi tangó is, amely minden rangosabb bálon – beleértve a farsangiakat is – csakúgy elmaradhatatlan.

Gazdagon öltözött, szalmával kitömött ruhájú, csipkegalléros, előkelő, de a nézőközönséget narancsokkal bombázó férfiak, öreg nőnek maszkírozott fiatalemberek, virágkarnevál (Binchei). Barlangi eskü Szűz Máriának, majd démonként tomboló felvonulók, a bennszülöttek ritmusaira masírozó tánc csoportok, végül az ördögök és az arkangyal futballstadionbeli harca (Oruro). Siratóénekekkel zajló körtánc, majd népviseletes – nyolc-tíz kilométeres – tánckavalkád, nyakba akasztott poharak a menet közti kölcsönös rumozgatáshoz, artisták, virágkaminonok, elefántmaszkos rongyruhások (Barranquilla). Indián tolldíszek, púderrel és festékkel fehérített-feketített arcok a Fekete nap és a Fehér nap tiszteletére, XIX. századi, polgári ruhás családi séták, világos és sötét porokat hintő, vízipisztoly-lével lövöldöző táncos felvonulók, úszó óriásszobrok (Pasto). Derekekön, fenekükön rézkolompokkal, csengettyűkkel közlekedő, tengerésznek öltözött férfiak díszszemléje, félelmetes szörnymaszkokkal, különféle harangritmusra lépve (Kastav). Riadalmat keltő faálarcok, kereplők, borzas birkabundák, hamuhintés, körtáncok (Mohács). Gólyalábas, sárkányos maszkos alakoskodók...

Mennyi különbség, s mégis mennyi közös! A szinte fékevesztett öröm, a zajkeltés legfelső foka, az evés és ivás tivornyai, a több napon és éjszakán át zajló mulatozás, a tánc, a zene. Városban-vidéken egyaránt meginog ilyenkor tengelyén az idő kereke. A húsvéti negyvennapos böjtöt megelőző vígasság hangulatában és jellegében máig magán viseli az évezredekkel korábbi szaturnáliák, bacchanáliák nyomát. Őriz azonban számos, különféle pogány hitvilágból átöröklött elemeket is. A középkorban szerte Európában úgy hitték, hogy a tél utolsó szakában, amikor rövidek a nappalok és hosszúak az éjszakák, az egyben azt is jelenti, nagyobb tér jut a gonosz szellemeknek. Az ijesztő álarcok, a szörnyű zaj, az erőt sugárzó közös felvonulások, a boszorkánybábégetések eredendően az ő elriasztására szolgáltak, s csak később egészült ki más gonoszok elleni küzdelem: a halál-, a tél- és a hidegűzés motívumaival. Magyarországon mindezek még némi honvédelmi jelleggel is ötvöződtek. A mohácsi városházán őrizték-őrzi Bán István – a brüsszeli világkiállításon egykor díjat nyert – falikárpitját, amelyen az álarcos busók futamítják meg a törököt. Egy mai napig élő helybéli monda szerint ugyanis a muszlim katonák azt hitték a zajos-maszkos vitézek láttán, hogy az alvilág hadaival keltek ellenük, ezért fogták menekülőre. Innen van aztán az is, hogy a busók között ma is vonultatnak láncra fűzött törököket. Sok helyütt az asszonykormozást is török okokkal magyarázzák. Így kívánták állítólag alkalmilag elcsúfítani a török közeledtekor a szemrevaló lányokat, asszonyszemélyeket. A mádiak kevésbé ismert – már-már kikopott – farsangi hagyománya, a törökjárás, amely feltehetően egy portyázó török csoportnak a helyi esküvői menetre történt rárontása emlékét őrzi. Egy olyan eseményt, amikor a helyi férfinép sikerrel hiúsította meg a menyecskerablást.

Gyakori volt farsang tájt a lakodalmi menet, mert hetei az udvarlás, a kézfogók s a lagzik időszaka is volt. A falusi táncmulatságok, de a polgári és főúri bálók is a fiatalok párvalasztását szolgálták. Eladó sorban lévő lánynak pártában maradni farsang után, nagy szégyennek számított, ami az ő és a vénélegények kigúnyolására kiötlött kegyetlen népszokásokban, de a menyegző nélkül zajlott farsangok álesküvő ceremóniáiban is tetten érhető.

A vízkeresztől húshagyókeddig, az egyes tájegységeken böjtfogadónak nevezett hamvazószerdáig tartó napok évről évre az öröm időszakát hozták, hiszen mindenki tudta jó előre: hosszú ideig, egészen húsvétig tiltva lesznek nemcsak a húsos és zsíros ételek, hanem mindenféle zene, a tánc és egyéb mulatságok is. (Úgy a német eredetű farsang szó, mint a latin gyökerű karnevál megnevezése a hús elhagyására utal.) Ezért aztán általában farsangfarkán,

azaz a vígság utolsó három napján volt szokásban a legnagyobb evés-ivás, farsangtemetés. Az utolsó naphoz kötődik a legszínesebb szokáshagyomány. A jelmezbál, farsangi tor, bohócjárás nevei elég beszédesekek, néhány társuk említéséhez azonban feltétlenül szükséges némi magyarázat. Ekkor volt szokásban – s amint hírlik, néhány székelyföldi településen újraéled – a böjti ételleket képviselő Cibere vajda és a húsos étellekért küzdő Konc király látványos, de farsangfarkán sajnálatosan mindig a vajda győzelmét hozó viadala. Ilyenkor zajlik a bakfazékolás is, ami kezdetben a pár nélkül maradt legények meglehetősen nemtelen bosszúja volt. Mindenféle rondaságot rejtő fazekakat hajítottak az őket kikoszorúzós leányok udvarába. Mára azonban megfordult a kocka. Éppen valami kedveséget rejtenek a csinos fazekak, melyeket a szeretett lány tornácára csempésznek az utolsó farsangi éjszaka jótékony leple alatt. Húshagyókedden legkésőbb éji tizenegykor ért véget a zene, a tánc. Volt ahol másnapra hagyták, de olyan is, ahol miután a toronyóra elütötte a tizenegyet, rögtön következett a cigányzenészek tréfás gyászmenettel zajló bögötemetése. (Szegény hangászoknak a búslakodásra egyébként a többiekénél több okuk akadt, hiszen a negyvennapos parancsolt csend a kenyérkeresetüket érintette.)

A farsang vége a reménység időszakaként is volt. Sokfelé a vetnivaló kukoricát is húshagyókedden morzsolták, s a szőlőskert négy sarkán is egy-egy tőkét ilyenkor metszettek. A legnagyobb fakanállal csapkodták meg a gyümölcsfákat, hogy jól teremjenek.

Egyes helyeken e nap a húslevesbe főzött tésztát sem törték meg, „hosszúra hagyták”, hogy nagyra nőjön a búza, a rozs, a kender. Ilyenkor zajlott régen a farsang alatt jegyességre lépettek jelenlétében a sihederkőből kinőtt fiúk legényavatása is. Néhány mókás próba és egypár botütés kiállása után hivatalosan is házasságképes korba léptek, így az ő tisztük volt a kocsmá földjébe ásnia egy flaska igen jó bort. A következő év farsangja mindig a legénybor kihantolásával vette kezdetét. Kellett-e ennél szebb jövőígéret?

Amire véget ért a farsang, mindenki megnyugodhatott. Tűnőben volt már a tél, folytatódott a természet örök körforgása. Lélekben, testben, tájban minden készen állt a dolgos tavaszra, megváltásra. A karácsony inkább a család, a farsang pedig a megtartó közösség ünnepe. Ahol erősek voltak a kötelékek, a farsangi-karneváli hagyományok az évszázadok viharai közt is töretlenül fennmaradtak. Közülük a legkiemelkedőbbeket (számuk bizonyára növekedni fog) joggal tartják számon az emberiség szellemi értékei között, ám a legkisebbek ugyanígy fontosak. Ahol idővel meglazult a kötelék, napjainkban ott is igen erős szándék mutatkozik a hagyományok feltámasztására. Épp a farsangi szokásaikat híven őrző (így a farsang által is megtartott) kisebbségek, valamint a világ-lelkiismeret példája ébreszthet rá sokakat arra, mekkora kincs, megtartó és teremtő erő testálódott rájuk. Ez is fontos – sőt, manapság talán a legfontosabb – üzenete és tanulsága a vígan zajló farsangi forgatagoknak.

háas

Teppert Ferenc felvételei

A mohácsi busójárást első magyarországi elemként 2009. szeptember 30-án, az UNESCO szellemi örökség szekció 4. kormányközi bizottsági ülésén felvették Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára.